

Hadrianeum Urszuli Koziół

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2025.034>

Z poezją Urszuli Koziół zdążyłem zaprzyjaźnić się mniej więcej przed półwieczem. Później jednak przesłoniły ją inne lektury i dopiero przyznana Poetce w tym roku¹ Nagroda Literacka Nike na nowo obudziła we mnie nieco już uśpiony jej smak i podziw dla tej poezji, którą wypada z namysłem sączyć linijka po linijce, a nawet wyraz po wyrazie. Tak jest na przykład z wierszem zatytułowanym *Plusk*, nastrojowym i powabnie lakonicznym pod względem przywołanych w nim słów, ujmująco prostych, tworzących literacką anegdotę domkniętą zgrabną pointą, zbudowaną na poetyckim przeciwstawieniu sobie dwóch obrazów:

Plusk

animulko

babulko

bidulko

już rozchodzą się nasze drogi

ty na niebie

zakwitniesz chmurką

ja się stanę pluskiem wody

(Koziół 2023: 21)

Szczególny urok mają tutaj początkowe *deminutiva*, które tworzą nie tylko ujmujące dźwiękowe asocjacje, ale są zarazem nośnikami konkretnych znaczeń, doskonale ze sobą współbrzmiających w akordzie trzech słów obrazujących nieuchronną przemianę i stopniowe przemijania. Warto zauważyć, że taka rozmowa z sobą samym i próba opisu ostatecznego

* Emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Badacz starogreckiej literatury, tłumacz dawnej greckiej poezji epickiej, hymnicznej, epigramatycznej i elegijnej, a także leksykograf i epigrafik. Zajmuje się ponadto dziejami nauk o starożytności, zwłaszcza filologii klasycznej.

E-mail: wzappel@umk.pl | ORCID: 0000-0001-6051-5530.

¹ Tj. w 2024; artykuł pisałem w listopadzie tego roku. Poetka zmarła 20 lipca 2025 roku.

pożegnania się z doczesnym światem ma antyczną jeszcze proveniencję, do której poetka świadomie i twórczo tutaj nawiązuje.

Można by wskazać niejeden taki utwór, powstały jeszcze w grecko rzymskiej starożytności, w którym filozoficzne rozważania dotyczące ludzkiej egzystencji dałyby się sprowadzić do lapidarnych, wręcz epigramatycznych wymiarów poetyckiej konstatacji, jak to jest w przypadku wiersza Urszuli Koziół. Nieodparcie nasuwa się tutaj skojarzenie ze słynnym cesarskim pożegnaniem, które po kilku wiekach stało się mottem otwierającym znakomitą powieść Marguerite Yourcenar, przetłumaczoną na kilkanaście języków². Jak słusznie zresztą zaznacza Anthony R. Birley, współczesny biograf cesarza, „niewiele jest wierszy, które doczekały się tylu poetyckich przekładów i zrodziły tak bogatą dyskusję na poziomie akademickim, jak te pięć linijek – zaledwie dziewiętnaście słów – umierającego Hadriana” (Birley 2002: 439). Trzeba więc je przywołać, a następnie zestawzić z wyznaniem Poetki.

Najpierw wszakże przypomnieć wypada, że znamy kilkanaście takich poetyckich drobiazgów, które ułożone po grecku i po łacinie są uważane za utwory Hadriana (76–138), owego „miłośnika poezji i literatury”, jednego z tzw. dobrych rzymskich cesarzy. Dzięki przekazowi pewnego późno antycznego rzymskiego historyka, Eliusza Spartianusa, dowiadujemy się, że władca na krótko przed śmiercią (właściwie już umierając – *moriens*) miał ułożyć następujące wiersze (*hos versus fecisse dicitur*)³:

animula vagula blandula
hospes comesque corporis,
quae nunc abibis in loca
pallidula rigida nudula
nec ut soles dabis iocos

Wspomniany historyk kończy ten cytat zgoła kąśliwą uwagą, że cesarz „takie i niewiele lepsze wiersze układał także po grecku”, co, jak się wydaje, jest jednak krzywdzącą opinią⁴. Spartianus najwyraźniej nie umiał docenić uroku Hadrianowego wiersza, który w dzisiejszych czasach cieszy się zasłużoną popularnością i uznaniem.

Przytoczony wyżej wiersz Hadriana w jednym z polskich przekładów, a mianowicie w tłumaczeniu Kazimierza Morawskiego, brzmi następująco:

Duszytko moja tkliwa i ruchliwa,
Gościu ty ciała mego i druhno,

² Francuski oryginał ukazał się w 1951 roku, a dziesięć lat później Państwowy Instytut Wydawniczy wydał polski przekład tej książki, zob. „Pamiętniki Hadriana”, przełożyła Hanna Szumańska-Gorossowa, Warszawa 1961 (i późniejsze wydania).

³ Aelii Spartiani, *De vita Hadriani* w: „Scriptores Historiae Augustae” XXV, 9, 3; polski przekład w Szelest 1966: 27–48.

⁴ Spośród Hadrianowych epigramów zanotowanych w „Antologii Palatyńskiej” warto w przekładzie przypomnieć choćby ten (AP IX 137), w którym Hadrian dowcipnie dokumentuje swą rozmowę z pewnym gramatykiem:

Pewien na wół wysuszony gramatyk zwrócił się do cesarza:
Jużem umarł w połowie, a drugą połowę głód toczy,
ocal, cesarzu, chociaż tę moją uczoną połowę.

któremu władca odpowiedział:

Obu krzywdzisz, tak Faetona, jak i Plutona,
tego wciąż jeszcze widząc, dalekim zaś będąc tamtego.

Niewątpliwie urok tego drobiazgu zdecydowanie przeczy opinii Eliusza Spartianusa.

Co pójdziesz teraz w ostępy ciemności,
Twarde i nagie, i pełne bładości,
A żartów stroić już zwykłych nie będziesz⁵.

Czułe i mądre to słowa, wypowiedziane w szczególnej chwili zegnania się z doczesnym światem. Kiedy zatem pomni ich ponownie wsłuchamy się w *Plusk*, to zabrzmiał on dla nas jeszcze głębszymi tonami. Co prawda Urszula Koziół Hadriana nie tłumaczyła, ale ta pieszczotliwa fraza, jaką posłużyła się na początku swego wiersza, dźwięcznie odbija się echem łacińskiego oryginału i tchnie jego duchem: *animula vagula blandula* – *animulko babulko bidulko*. I jeszcze ta ilościowa koincydencja – razem z tytułem wiersz Urszuli Koziół liczy tyle samo słów, co pożegnalny drobiazg Hadriana! Wydaje się więc, że nie bez racji można wiersz naszej Poetki objaśnić egzegetyczną głosem jako osobliwie poetyckie *Hadrianeum*.

Bibliografia

- Birley, Anthony R. 2002. *Hadrian. Cesarz niestrudzony*. Tłum. Robert Wiśniewski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Koziół, Urszula 2023. *Raptularz*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kuryłowicz, Marek 2017. „*Animula vagula blandula*... Cesarz Hadrian i jego duszyczka – wędrowniczka”. *Zeszyty Prawnicze* 4 (17): 25–44.
- Morawski, Kazimierz 1893. *Dwaj cesarze rzymscy Tyberyusz i Hadrian*. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej.
- 1921. *Schylek literatury rzymskiej: w drugim i trzecim wieku po Chr.* Seria „Historja Literatury Rzymskiej za Cesarstwa”. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Szelest, Hanna (red.) 1966. *Historycy cesarstwa rzymskiego: żywoty cesarzy od Hadriana do Numeriana*. Tłum., przedm., przyp. Hanna Szelest. Warszawa: Czytelnik.

⁵ Jest to piękny przekład utworu Hadriana pióra Kazimierza Morawskiego (1921: 7); ciekawe, że tłumacz zmienił w dwóch miejscach tekst w stosunku do jego wersji widniejącej w pierwodruku (pierwotnie „towarzyszko” zmienione na „druhu” i „krainy” zmienione na „ostępy”), zob. Morawski 1893: 96. Natomiast Hanna Szelest (1966: 46) to cesarskie *ad se ipsum* przełożyła następująco:

Duszyczka, błakająca się, miła,
gościu i towarzyszo ciała,
w jakie odejdziesz teraz miejsca,
błade, straszne i puste?
I nie będziesz już zwykłe żartować.

Bardzo interesujące studium na temat utworu Hadriana i jego głównie polskich przekładów opublikował Marek Kuryłowicz (2017). Jedynie już jako ciekawostkę autor odnotowuje fakt (w przypisie 59), iż „w Internecie można znaleźć informację, że doliczono się 43 przekładów [sc. wiersza Hadriana] tylko na język angielski”.